

KOHESI GRAMATIKAL REFERENSIAL WONTEN ING WACANA KALAWARTI PANJEBAR SEMANGAT TAUN 1961

REFERENTIAL GRAMMATICAL COHESION DISCOURSE OF PANJEBAR SEMANGAT MAGAZINE ON 1961

Dening: Yusuf Kholis Hendian, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta
hendian_yusuf@yahoo.com

Sarining Panaliten

Panaliten menika dipuntindakaken kanthi ancas kangge ngandharaken kohesi gramatikal referensial wonten ing wacana rubrik Wawasan Djroning Nagara kalawarti *Panjebar Semangat* wedalan 7 Januari 1961 – 25 Maret 1961. Panaliten menika ngandharaken jinis saha fungsi referensi wonten ing data menika. Panaliten menika kalebet jinis panaliten deskriptif. Data wonten panaliten menika awujud ukara ingkang ngewrat panandha referensi. Panaliten menika dipuntliti kanthi analisis wacana. Kangge manggihaken validitas data ngginakaken validitas semantik saha triangulasi teori. Sanesipun, kangge reliabilitas data ngginakaken reliabilitas intrarater saha reliabilitas interrater. Asiling panaliten menika nedahaken bilih (1) jinis referensi ingkang dipunpanggihaken inggih menika referensi persona, referensi demonstratif, saha referensi komparatif. Dene, fungsi referensi wonten ing salebeting rubrik Wawasan Djroning Nagara ginanipun kangge nedaheken tiyang, nedahaken satunggaling papan, nedahaken satunggaling wekdal, saha nandhingaken satunggaling bab. Analisis menika kanthi nggayutaken teks kaliyan konteks.

Pamijining Tembung: Kohesi Gramatikal, Referensi, Panjebar Semangat.

Abstract

The study has purpose to explaining referential grammatical cohesion in the rubric Wawasan Djroning Nagara Panjebar Semangat magazine, posted on January 7, 1961, until March 25, 1961. Then, this research talks about the type and function of guide on data. This study includes the sort descriptive research. This research data is by means of paragraphs that contain components of guide. This research is performed by discourse examination. Techniques of collecting data by means of reading techniques and writing techniques. For data validity using semantic validity and triangulation theory, then for data reliability using intrarater reliability and interrater reliability. The results of this study describe (1) the types of recommendations found (reference point persona, demonstrative reference point, and comparative reference point). Then, the guide function of Wawasan Djroning Nagara rubric shows persona, place, time, and comparing a thing. All data are examined based on the context of the text and wording situation.

Keywords: Grammatical Cohesion, Reference, Panjebar Semangat

PURWAKA

Manungsa boten saged uwal saking bab komunikasi. Miturut Lyons lumantar Brown (1983: 2) ngandharaken bilih komunikasi menika ancasipun mahyakaken “pamanggih,

raos, saha sikap” dene ugi mahyakaken dasaring ketertarikan informasi faktual utawi proposisional ingkang dipunkajengaken. Prastawa komunikasi menika wiyar sanget menawi dipunanalisis. Salah setunggaling

kajian basa ingkang gegayutan kaliyan komunikasi inggih menika *analisis wacana*.

Wacana ingkang sae tamtu kedah saged dipunnalar dening *komunikan* utawi panampi. Wacana minangka *satuan gramatikal* paling inggil kasusun ukara-ukara ingkang *kohesif* saha *koheren*. *Kohesi* (*padu* saha *padat*), tegesipun ukara-ukara ingkang rinonce kasusun sambung-sinambung utawi katata. Halliday saha Hasan (1976: 4) njlentrehaken bilih *kohesi* menika salah setunggal perangan *semantik*; menika ngrujuk gayutan antawisipun *makna* wonten *teks* saha sedaya peranganipun. Pramila, *kajian kohesi* wonten *analisis wacana* menika *perlu*, awit boten namung analisis teges utawi *arti* kemawon, ananging ugi mangertosi *maksud* saha *makna* tuturan *komunikan* saking setunggaling wacana (*diskursus*).

Salah satunggaling *aspek lingual* kangge nuwuhaken wacana ingkang *kohesif* (*padu*) inggih menika *referensi*. Miturut Ramlan (1993: 12) ngandharaken bilih *referensi* utawi *pengacuan* inggih menika panganggenipun tembung utawi *frasa* kangge nedahaken utawi ngrujuk tembung, frasa, utawi *satuan gramatikal* sanes. Satuan gramatikal (*panandha*) menika ngrujuk *antesedan* ingkang dunungipun wonten saderengipun acuan, sasampunipun acuan, menapa dene sajawining *teks* ingkang

adhedhasar *konteks* wacana. Satuan lingual *referensi* utawi *panandha referensi* wonten wacana menika ancasipun kangge nuwuhaken *topik* utawi gagasan ingkang sami.

Sumarlam (2003: 24) ngandharaken miturut *satuan lingual* tartamtu ingkang acuanipun wonten ing *satuan lingual* sanesipun, *referensi* saged dipunperang dados tiga jinis, inggih menika *referensi persona*, *referensi demonstratif* saha *referensi komparatif*. Kategori jinis referensi menika adhedhasar satuan lingualipun. Awit saking menika, *kategorisasi* jinis menika dados dhasar wonten panaliten menika. Dene, miturut Halliday (lumantar Mulyana, 2005: 16) ngandharaken bilih *referensi* menika menawi dipuntingali saking acuanipun, saged dipunperang dados kalih, inggih menika: (1) *referensi exophora* (*eksopora*, *situasional*), saha (2) *referensi endophora* (*endopora*, *tekstual*). *Referensi endopora* saged dipunperang dados kalih malih, inggih menika *referensi anaphora* (*anafora*) saha *referensi cataphora* (*katafora*). Andharan menika gegayutan kaliyan panganggenipun acuan wonten teks. Pramila, *kategorisasi* menika gayut kaliyan *cara kerja fungsi* panandha referensi.

Panaliten sanes ingkang jumbuh kaliyan panaliten menika, inggih menika panalitenipun Tanti Tien Nur Khasanah

ingkang irah-irahanipun *Kohesi Gramatikal Referensial dalam Wacana Berita Situs* <http://www.kompas.com> edisi Desember 2015-Januari 2016. Ananging panaliten menika boten naliti ciri khas data. Panaliten menika ugi kajian kebahasaan Indonesia. Sanesipun panalitenipun Anis Afifah (2010) ingkang irah-irahanipun *Referensi Eksofora* Wonten Salebeting Cerbung Kalawarti Panjebur Semangat wedalan 15 September 2012 – 29 Juni 2013. Ananging panaliten menika cakupan kajianipun langkung alit kaliyan panaliten menika, inggih ngrembag kohesi gramatikal referensial.

Data ingkang dipunkaji wonten panaliten analisis wacana menika, wonten Rubrik Wawasan Djroning Nagara kalawarti Panjebur Semangat wedalan tanggal 7 Januari 1961 dumugi 25 Maret 1961. Rubrik menika ngamot kahanan *sosial-politik-ekonomi* ingkang gayut kaliyan semangat *revolusi*. Rubrik menika ngamot pawarta utama kalawarti Panjebur Semangat 1961, awit dipunbabar wonten ing kaca sepisan. Bab ingkang dipunrembag wonten pawarta menika tamtu bab kangge narik kawigatosan pamaos kangge mangertosi sedayanipun kalawarti. Badara (2012: 8) serat kabar utawi medhia kasusun saking realitas prastawa dados setunggaling cariyos utawi wacana ingkang mangku teges. Awit menika, rubrik Wawasan Djroning Negara menika dados

wacana utama wekdal 1961.

Dhasaripun panaliti mendhet data panyeratan taun 1961, awit wacana menika *unik saha menarik* model seratanipun. Bab menika lantaran seratan menika sampun awis katingal wonten medhia pers samenika, ingkang padatanipun ngginakaken *konsep piramida terbalik* (5 W + 1 H wonten ngajeng). Beda kaliyan *model* panyeratan wekdal taun 1961 ingkang seratanipun langkung bebas, boten kaiket paugeran-paugeran ingkang kaku. Seratan wekdal 1961 menika wonten *ciri khasipun* ingkang gayut kaliyan *konteks* wekdal semanten (1961). Awit saking menika, panaliti ugi badhe njlentrehaken bab *ciri khas* panyeratan, mliginipun panganggenipun panandha referensial.

CARA PANALITEN

Jinis Panaliten

Panaliten menika ngginakaken panaliten *kualitatif deskriptif*. Miturut Djojuroto (2004: 17) data kualitatif inggih menika data ingkang dipunpendhet awujud rekaman, *pengamatan*, wawanrembag. Panaliten kualitatif menika adhedasar *data-data, analisis, saha interpretasi*. Pramila *laporan* panaliten awujud kutipan-kutipan data kangge nggampilaken *interpretasi*. Panaliten *kualitatif* ingkang dipuntindakaken menika kanthi *pendekatan analisis wacana*. Analisis

wacana menika dipunginakaken kangge njlentrehaken *kohesi gramatikal referensial* wonten salebeting wacana *rubrik Wawasan Djroning Nagara Kalawarti Panjebar Semangat* edhisi 1-12 taun 1961.

Data, Cara Ngempalaken Data, saha Pirantining Panaliten

Data ingkang dipunginakaken wonten panaliten menika awujud paragraf ingkang ngewrat *referensi*. Dene, sumbering *data* wonten panaliten menika, inggih menika *artikel* wonten ing *rubrik Wawasan Djroning Nagara kalawarti Panjebar Semangat* wedalan 1 Januari 1961 dumugi 25 Maret 1961. Panaliti manggihi *data* menika wonten Badan Perpustakaan dan Arsip Daerah Provinsi Daerah Yogyakarta, sasampunipun *pengamatan* panaliten. *Kondisi data* menika, panyeratanipun taksih ngginakaken Ejaan Republik (Ejaan Soewandi). *Redaksi* kalawarti Panjebar Semangat piyambak ingkang nyerat wacana menika. Awit saking menika, wacana menika minangka *representasi model* panyeratan basa Jawi wekdal semanten.

Anggenipun ngempalaken *data* wonten panaliten menika kanthi *teknik* maos (simak) saha *teknik* nyerat. *Data* ingkang dipunpanggihaken salajengipun dipunserat. Caranipun nyerat dipuntindakaken kanthi cara nyerat *data* wonten ing *kartu data*.

Miturut Hasan (1990: 15), piranti

panaliten utawi instrumen panaliten kualitatif menika bilih panaliti piyambak minangka *instrumen* kunci, sae nalika ngempalaken *data* menapa dene analisis *data*. Pramila panaliti piyambak ingkang dados *subjek* utama nalika ngempalaken *data* saha analisis *data*. Panaliti ngginakaken kertu *data* kangge nggampilaken analisa *data*. Kertu *data* wonten panaliten menika dipunginakaken kangge nyerat *data* ingkang badhe dipuntliti utawi *dipunanalisis*.

Cara Analisis saha Ngesahaken Data

Panaliten menika ngginakaken cara *deskriptif*. Cara *deskriptif* menika cara panaliten ingkang ngandharaken kawontenan kanthi cetha saha menapa wontenipun. Cara utawi langkah-langkah anggenipun *nganalisis data* wonten panaliten saged dipuntingali wonten ing ngandhap menika, (1) *Kategorisasi data* ingkang dipunpanggihaken salajengipun dipunkelompokaken adhedhasar *kategori* panaliten ingkang jumbuh kaliyan wosing perkawis inggih menika jinis saha fungsi *referensi*; (2) *Data* ingkang boten jumbuh kaliyan *kategori* panaliten *dipunreduksi*; (3) *Tabulasi*, ngandharaken *data* ingkang dipuntliti wonten ing tabel *analisis data*; (3) *Data* ingkang sampun *dipunanalisis* lajeng dipunandharaken, saking andharan menika lajeng dipunpendhet dudutanipun.

Cara ngesahaken *data* wonten panaliten menika ngginakaken *uji validitas* saha *uji reliabilitas*. *Uji Validitas* ingkang dipunginakaken inggih punika *validitas semantik* saha *triangulasi teori*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *reliabilitas stabilitas* saha *interrater*.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Asiling Panaliten

Saking panaliten menika saged dipunmangertosi sedaya jinis penandha *referensi* adhedhasar satuan lingual dipunpanggihi panaliti. Panaliti ugi manggihi jinisipun *referensi* adhedhasar panganggenipun *acuan* antawisipun *referensi endofora* kaliyan *eksofora*. Ananging wonten perangan-perangan *jinis referensi* ingkang boten dipunpanggihi ugi. Kados panganggenipun panandha *prononima persona II* (tembung sesulih madyama purusa) ingkang boten dipunpanggihi. Bab menika gayut kaliyan seratan menika ingkang kalebet artikel jurnalistik ingkang boten ngamot seratan *model dialog*. Awit menika, panandha ingkang *ngrujuk* dhateng tiyang ingkang dipunajak guneman, kados panandha: *kowe*, *panjenengan*, *-mu*, minangka *prononima persona II* boten kapanggihaken.

Panaliti manggihi jinis *referensi endofora* ingkang *anaforis* langkung kathah dipunpanggihi menawi katandhingaken *referensi kataforis*. Bab menika lantaran *referensi katafora* awis dipunpanggihi wonten basa ingkang gadah *pola D-M* (*diterangkan-menerangkan*) kados ing Basa Jawi. Gayut kaliyan panaliten menika bilih panaliti boten manggihi panandha *referensi prononima persona II* (tembung sesulih madyama purusa), *prononima persona III* (tembung sesulih pratama purusa), saha *demonstrativa* panuduh papan wonten ing *referensi jinis endofora* ingkang *kataforis*.

Panaliti ugi kathah manggihi panganggenipun panandha *referensi prononima persona I* kados, *kita*, *awake dewe*, *kita kabeh*. Bab menika gegayutan kaliyan wacana menika ingkang jinisipun *wacana persuasi*. *Wacana persuasi* tegesipun wacana ingkang gadah ancas kangge paring *pengaruh* kangge para maos (*propaganda*). Awit, babagan *propaganda* menika lantaran gayut kaliyan kahanan zaman revolusi (pasca kamardhikan).

Pirembangan

Pirembangan asiling panaliten dipunadharaken saking jinis referensi saha peranganipun. Salajengipun, jlentrehan data kaandharaken adhedasar kategori jinis saha fungsi panandha referensi.

1. Referensi Prononima Persona

a. Prononima Persona I

*Olehe njambutgawe ija ngono. Tipis utawa sethithik banget rasa tanggung djawabe. Njambutgawene saenake. Mulih saenake. Mesthi bae kahanan kang kaja ngono mau ora kena diumbar kaja ngono terus. Kita kabeh--luwih2 bau-sukuning negara,--kudu anginsjafi sapira **perlune** bisa netepi **disipline** (14/124/04-03-1961)*

Miturut jinisipun referensi adhedhasar satuan lingual acuan, enklitik **-ne** saking tembung **perlune** kaliyan **disipline** data ing nginggil, kalebet referensi persona. Bab menika jalaran tembung **-ne** nedahaken setunggaling tiyang ingkang dipunkajengaken panutur inggih menika ngrujuk dhateng salebeting teks (*endofora*). Enklitik **-ne** minangka *prononima persona I jamak*, awit nyulih setunggal tiyang (*pelaku*) inggih menika **kita kabeh**. Menawi dipuntingali saking perangan panganggenipun *arah acuan, antesedan kita kabeh* dumunung wonten sisih kiwanipun enklitik **-ne** minangka *acuan*, awit saking menika panandha referensi menika kalebet *endofora-anafora*.

Enklitik **-ne** saking tembung **perlune** saha **disipline** wonten pethikan data nedahaken tiyang ingkang dipumaksud panutur inggih menika **kita kabeh**. Dening panaliti, *antesedan kita kabeh* wonten data ing nginggil dipunsukani tandha *garis bawah*

kangge nggampilaken pamaos. Enklitik **-ne** minangka *prononima persona I jamak* dipunserat supados nggantosaken utawi nyulih tembung ingkang sinerat saderengipun inggih menika, **kita kabeh**.

b. Prononima Persona III

*Kaja kang wis nate kita aturake ana ing wawasan kene, tindake Djendral Nasution menjang Rusia perlu golek tambahing gegaman kanggo Angkatan Perang kita, ija gegajutan karo sikepe Landa ing Irian Kulon kang kudu kita adepi klawan widjang. Tjekak—jen Landa ngadjak antem2an. Ora kena miris. Jen ditempling sepisan, kita kudu mbales nempling kaping pindo, kaping telu, kareben **deweke** kapok. (04/051/21-01-1961)*

Miturut jinisipun referensi adhedhasar satuan lingual, tembung **deweke** saking data ing nginggil, kalebet referensi persona. Bab menika jalaran tembung **deweke** nedahaken setunggaling tiyang, tiyang ingkang dipunkajengaken panutur inggih menika ngrujuk dhateng salebeting teks (*endofora*). Tembung **deweke** kalebet *prononima persona tiga*, awit nggantosaken persona (*pelaku*) ingkang dipuntuju, inggih menika **Landa**. Menawi dipuntingali saking perangan panganggenipun *acuan, antesedan* tembung **deweke** wonten sisih kiwanipun.

Awit saking menika panandha *referensi* menika kalebet *endofora ingkang anafora*.

Tembung **deweke** wonten pethikan *data* menika nedahaken tiyang ingkang dipumaksud panutur inggih menika **Landa**. *Antesedan* tembung **Landa** wonten *data* ing nginggil dipunsukani tandha *garis bawah*. Tembung **deweke** dipunserat supados nggantosaken tembung **Landa** minangka *persona (pelaku)* tiga tunggal.

2. Referensi Demonstrativa

a. Demonstrativa Wekdal

*Menlu Subandrio kang uga dadi warganing utusan kasebut, sadurunge budal nerangake jen gegaman kang asal Amerika **disik** mung mudjudake gegaman2 tjilik (02/017/07-01-1961)*

Miturut jinisipun *referensi* adhedhasar *satuan lingual*, tembung **disik** wonten data ing nginggil kalebet *referensi demonstrativa*. *Referensi demonstrativa* ingkang dipunmaksud panaliti inggih menika *demonstrativa* wekdal. Tembung **wiwit disik** ngrujuk dhateng sajawining *teks*. Pramila, pamaos kedah mangertosi wekdal menika adhedhasar *konteks* wacana.

Tembung **disik** gadah *fungsi* ngrujuk setunggaling wekdal sajawining *teks*.

Panandha **disik** nedahaken wekdal sampun kadadosan. Menawi katingal saking *konteks*, panyerat paring kabar bilih Menlu Subandrio nate ngandharaken rumiyin bangsa Indonesia nate tumbas gegaman saking Amerika. Adhedhasar saking *konteks* ing nginggil, tembung **disik** nedahaken wekdal sajawining *teks* inggih menika wekdal ingkang sampun kadadosan.

b. Demonstrativa Papan

*Prekara lija maneh kang kita anggep wigati, jaiku kabar saka Irian Kulon kang nerangake jen pemberontakan **ing kana** saja suwe ora saja mati. Nanging saja ndadi. Semangate sedulur2 kita ing Irian Kulon enggone nijat utjul saka balengguning Landa saja ngalad ma-kantar2 (07/084/04-02-1961)*

Miturut jinisipun *referensi* adhedhasar *satuan lingual*, frasa **ing kana** wonten data kalebet *referensi demonstrativa*. *Referensi demonstrativa* ingkang dipunmaksud panutur inggih menika *demonstrativa* papan. Bab menika jalaran frasa **ing kana** nedahaken setunggaling papan. Menawi dipuntingali saking perangan panganggenipun *acuan*, *antesedan Irian Kulon* kaserat wonten salebeting *teks*, mliginipun wonten sisih kiwanipun **ing kana**. Awit saking menika acuan **ing kana** kalebet *endofora* ingkang

anaforis.

Frasa **ing kana** wonten *data* ing nginggil nedahaken setunggaling papan, inggih menika **Irian Kulon**. *Antesedan Irian Kulon* wonten data dipunsukani tandha garis bawah dening panaliti. Frasa **ing kana** nedahaken bilih papan Irian Kulon menika tebih saking lokasi utawi papan panutur. Dene, *frasa ing kana* minangka tembung sesulih panuduh papan fungsipun kangge nggantos utawi nyulahi tembung ingkang sinerat saderengipun, inggih menika ‘Irian Kulon’.

3. Referensi Komparatif

Daerah kasebut mula kalebu daerah Indonesia kang sah. Upama bijen2 pamarentah Landa bisa tumindak luwih witjaksana sarta ora tansah mung mburu seneng sarta benere dewe, mbokmenawa lakuning sedjarah ora bakal kaja ngene petenge (20/160/25-03-1961)

Miturut jinisipun *referensi* adhedhasar *satuan lingual*, tembung **upama** wonten data ing nginggil kalebet *referensi komparatif*. Bab menika jalaran tembung **upama** mbandhingaken bab kawontenan samenika (wekdal seratan menika) kaliyan rumiyin. Tembung **upama** gadah *fungsi* mbandhingaken kawontenan rumiyin menawi Landa tumindhak sae tamtu beda kaliyan samenika (wekdal seratan menika).

Ciri Khas Panganggenipun Panandha Kohesi Gramatikal Referensial Kalawarti Panjebar Semangat 1961

1. Panganggenipun Prononima Persona I ingkang Kathah

Misi Nasution pranjata oleh asil kang betjik. Tuntutan kita nedya ngrebut bali Irian Kulon—djalaran daerah mau mula dadi darbeke kita dewe,--dimangerteni dening pihak Rusia. Kalungguhane kita ing tjatur donja saja kuwat. Kita diwenangake tuku gegaman ing Rusia klawan pangadji 300-400 juta dollar klawan kredit lan rega kang miring. Tur kita bisa milih gegaman kang kita butuhake (04/052/21-07-1961)

Panganggenipun tembung **kita** nedahaken anatawisipun panyerat kaliyan pamaos menika setunggaling *subjek* utawi *pelaku* ingkang kedah nindakaken setunggaling perkawis panandha ingkang nedahaken setunggal *subjek (pelaku)* antawisipun panyerat kaliyan pamaos. *Prononima persona I* kathah dipunginakaken wonten wacana menika awit miturut jinisipun wacana menika kalebet *persuasi*. Gayut kaliyan menika, menawi miturut Eriyanto (2015: 254) ngandharaken bilih panganggenipun tembung sesulih jamak kados “kita” (utawi “awak dhewe”) gadah ancas nuwuhaken gregeting solidaritas, aliansi, perhatian publik, sarta ngirangi kritik saha oposisi kangge piyambak.

2. Antesedan Mapan kanthi *Fleksibel*

a. Antesedan Mapan ing Irah-irahan

Barang2 kang ana ing Gudang2 Pelabuhan supaja tumuli Dibongkar. Pantjen nrejuhake--jen ing pasaran bebas sepi barang2 kang kita butuhake,--djebul barang2 **mau** isih numpuk ana ing gudang2 pelabuhan (15/128/04-03-1961)

Tembung **mau** menika minangka tembung sesulih saking antesedan *barang2 kang ana ing Gudang2 Pelabuhan supaja tumuli Dibongkar*, minangka irah-irahan teks.

b. Antesedan Mapan ing Rubrik Menika Piyambak

*Kaja kang wis nate kita aturake ana **ing wawasan kene**, tindake Djendral Nasution menjang Rusia perlu golek tambahing gegaman kanggo Angkatan Perang kita, ija gegajutan karo sikepe Landa ing Irian Kulon kang kudu kita adepi klawan widjang....* (04/051/21-01-1961)

Saking data ing nginggil frasa **ing wawasan kene** nedahaken jinis *referensi demonstrativa* papan. Frasa **ing wawasan kene** ngrujuk rubrik Wawasan Djroning Nagara piyambak.

3. Panyeratan Panandha Referensi ingkang Dipunambali

Saiki wis dudu wajahe kokehan rembug kang tanpa tanggung djawab, saiki wis dudu wajahe maneh urip tjetjiblon madu klawan ngrugekake kepentingane rakjat akeh. Saiki wis dudu wajahe maneh rebutan redjeki sarta panguwasa klawan tjara kang mbebajani tumrap kaslametaning negara. Ora. Wektu kang kaja mangkono mau saiki wis ana ing samburi kita. Saiki kita ora kena ambelani tjara2 kaja ngono maneh. Kita kabeh kudu nganjari tekad: nedya njambutgawe mbanting raga tanpa kokehan witjara kang tanpa guna. (03/042/14-01-1961)

Saking data ing nginggil wonten sekawan tembung **saiki** ingkang dipunambali. Tembung **saiki** kalebet referensi eksofora demonstrativa wekdal, awit ngrujuk wekdal sajawining teks, inggih menika wekdal seratan teks piyambak (taun 1961). Tembung **saiki** dipunambali ngantos sekawan menika kangge nyangetaken gagasan.

DUDUTAN SAHA PAMRAYOGI

Dudutan

Panaliti manggihi sedaya panandha *referensi* adhedhasar panganggenipun *acuan* antawisipun *referensi endofora* kaliyan eksofora. Ananging wonten perangan-perangan jinis *referensi* ingkang boten dipunpanggihi ugi. Kados panganggenipun *panandha prononima persona II* (tembung sesulih madyama purusa) ingkang boten dipunpanggihi. Bab menika gayut kaliyan

seratan menika ingkang kalebet artikel jurnalistik ingkang boten ngamot seratan *model dialog* utawi pawicantenan. Panaliti ugi kathah manggihi panganggenipun *panandha referensi prononima persona I*, kados, *kita, awake dewe, kita kabeh*. Bab menika gegayutan kaliyan wacana menika ingkang jinisipun wacana *persuasi*. Wacana *persuasi* tegesipun wacana ingkang gadah ancas kangge paring *pengaruh* kangge para maos supados nindakaken setunggaling bab. Awit, babagan menika lantaran gayut kaliyan kahanan zaman revolusi (pasca kamardhikan).

Fungsi referensi ingkang wonten salebeting kalawarti Panjebar Semangat wedalan 7 Januari 1961 – 25 Maret 1961 kados, *referensi prononima persona* nedahaken panganggenipun *panandha tembung sesulih tiyang (pelaku)*, *referensi demonstratif* nedahaken rujukan papan (*lokasional*) saha wekdal (*temporal*), saha *referensi komparatif* nedahaken pambandhing kalih perkawis utawi luwih ingkang gadhah kamiripan saking wujudipun, sipat, tindak tanduk, watak saha sanesipun. Sedaya referensi menika, adhedasar *cara kerja* referensi ingkang endofora saha eksofora.

Pamrayogi

Adhedasar dudutan panaliten wonten ing nginggil, panaliti badhe ngandharaken

pamrayogi kados menika: (1) Panaliten *kohesi gramatikal referensial* menika namung ngandharaken setunggaling perangan, inggih menika babagan *gramatikal referensial*. Awit saking menika, kedah dipunlampahi panaliten ingkang ngginakaken analisa sanes; (2) Panaliten *kohesi gramatikal referensial* kalawarti Panjebar Semangat wedalan 7 Januari 1961 – 25 Maret 1961 menika saged dados tambahing seserepan babagan wacana, mliginipun kangge para akademisi; (3) Panaliten *kohesi gramatikal referensial* menika saged dados tambahing seserepan *model saha analisa teks* mata pelajaran nyerat kangge para pengajar.

KAPUSTAKAN

- Afifah, Anis. 2010. *Referensi Eksofora Wonten Ing Cerbung Kalawarti Panjebar Semangat Wedalan 15 September 2012 – 29 Juni 2012*. Yogyakarta: Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah FBS UNY.
- Aminuddin (Editor). 1990. *Karakteristik Penelitian Kualitatif. Pengembangan Penelitian Kualitatif dalam Bidang Bahasa dan Sastra*: Malang.
- Badara, Aris. 2012. *Analisis Wacana Teori, Metode, dan Penerapannya pada Wacana Media*. Kencana Prenada Media Group: Jakarta.
- Djojoseuroto, Kinayati saha MLA Sumaryati. 2004. *Prinsip-prinsip Dasar*

Penelitian Bahasa Dan Sastra.
Penerbit Nuansa: Bandung.

Eriyanto. 2015. *Analisis Wacana Pengantar Analisis Teks Media.* LKis: Yogyakarta.

Halliday, MAK saha Ruqiya Hassan. 1976. *Cohesion in English.* Longman Group Limited Edition London. Dipunakses 27 Agustus 2017, saking B-ok.org.

Mulyana. 2005. *Kajian Wacana Teori Metode dan Aplikasi Prinsip Prinsip Analisis Wacana.* Yogyakarta: Tiara Wacana.

Ramlan, M. 1993. *Paragraf Alur Pikiran dan Kepaduannya dalam Bahasa Indonesia.* Penerbit Andi Offset: Yogyakarta.

Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisa Bahasa Pengantar Penelitian Wahana Kebudayaan secara Linguistis.* Duta Wacana Press: Yogyakarta.

Sumarlam. 2003. *Teori dan Praktik Analisis Wacana.* Jogjakarta: Pustaka Cakra

Tien Nur Khasanah, Tanti. 2016. *Kohesi Gramatikal Referensial dalam Wacana Berita Situs <http://www.kompas.com> Edisi Desember 2015-Januari 2016.* Yogyakarta: UUP UNY.

Widati, Sri dkk. 2001. *Ikhtisar Perkembangan Sastra Jawa Modern Periode Kemerdekaan.* Yogyakarta: Kalika Press.